

УДК 37.015.33

*Житинська М. О.,
викладач кафедри теорії
та технології соціальної роботи,
факультет соціально-психологічних
наук та управління,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті розглядається Університет третього віку як соціально-педагогічне середовище життєдіяльності людини похилого віку. Визначено актуальність орієнтації державної політики щодо людей похилого віку на активне старіння та навчання впродовж усього життя. Названі основні суб'єкти надання освітніх послуг людям похилого віку в Україні. Проаналізовано проблеми у функціонуванні Університетів третього віку. Запропоновано авторську розробку моделі соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Ключові слова: *люди похилого віку, Університет третього віку, навчання людей похилого віку.*

В статье рассматривается Университет третьего возраста как социально-педагогическая среда жизнедеятельности человека пожилого возраста. Определена актуальность ориентации государственной политики в отношении людей пожилого возраста на активное

старение и обучения в течение всей жизни. Названы основные субъекты предоставления образовательных услуг людям пожилого возраста в Украине. Проанализированы проблемы в функционировании Университетов третьего возраста. Предложена авторская разработка модели социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей в условиях территориального центра социального обслуживания.

Ключевые слова: люди пожилого возраста, Университет третьего возраста, обучение пожилых людей.

In the article the University third age as a social and educational environment of elderly. Determined urgency orientation of government policy on the elderly in active aging and lifelong learning. The main identified providers services of educational to elderly in Ukraine. Definite problem in the functioning of the Universities third age. An authoring the models of social and educational life support elderly in terms of territorial center of social service.

Key words: elderly, University third age, education elderly.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний розвиток українського суспільства залежить від того, наскільки успішно відбувається процес інтеграції тієї частини населення, яка через природне старіння не бере участі у виробничій сфері, проте надалі зберігає потужний потенціал і життєвий досвід.

Всесвітня організація охорони здоров'я пропагує сьогодні ідею активного старіння – концепцію, направлену на формування політики, що підтримувала б активність людини похилого віку максимально довго.

Огляд літератури дозволив констатувати, що суть “політики активного старіння” полягає у розробці нових підходів у реалізації соціальної політики для досягнення такого стану у суспільстві, коли люди похилого віку довше почувають себе здоровими, повноправними членами суспільства, розвиваються, залучаються до суспільного життя через різні форми діяльності.

Активне старіння розглядається нами як процес оптимізації можливостей для фізичного, соціального, психологічного благополуччя з метою збільшення тривалості життя, підтримки його високого рівня та якості.

Метою дослідження є розкриття особливостей впливу соціально-педагогічного середовища Університету третього віку на якість життєдіяльності людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує аналіз соціально-педагогічної літератури та сучасної практики, потреби людей похилого віку в саморозвитку та освіті є досить актуальними і вимагають створення відповідних умов для їх ефективного задоволення.

Одним із шляхів задоволення освітніх потреб людей похилого віку, стало запровадження ще понад три десятиліття тому в країнах Європи Університетів третього віку.

Вперше вони почали створюватися в навчальних закладах вищої школи як спеціальні факультети для даної категорії населення, яка навчалася за розробленими спеціально для них програмами, або їм надавалася можливість прослуховувати курс лекцій разом зі студентами звичайних дисциплін. Пізніше громадські організації пенсіонерів, центри місцевого самоврядування, центри здоров'я почали створювати школи для навчання людей похилого віку. Вони одержали назву Університети третього віку, що потім об'єдналися у Міжнародну асоціацію Університетів третього віку [1, с. 151].

Розвиток мережі таких закладів є достатньо закономірним процесом, пов'язаним у першу чергу зі старінням європейських націй.

Основною метою створення та функціонування Університетів третього віку, на нашу думку, є підвищення загальноосвітнього рівня людей похилого віку, що за сучасних умов полегшує їхню інтеграцію в суспільство. Людина має можливість отримати нові знання, уміння, розвинути нові навички, реалізувати духовні і фізичні резерви організму, що забезпечують активне довголіття. Отримані знання беруться до уваги в повсякденному житті людей похилого віку, враховуються при мотивації вчинків, допомагають інтегруватися до нових умов і форм взаємозв'язку в родині та суспільстві. Крім того, включеність у соціально-педагогічне середовище Університету третього віку створює можливість соціального спілкування, умови для прояву взаємодопомоги.

Сьогодні в Європі Університети третього віку існують у двох формах: перші знаходяться при вищих навчальних закладах, для яких обов'язковим є навчання фахівців для роботи з людьми похилого віку, а другі – існують незалежно від учбових закладів та організують навчання з використанням потенціалу волонтерів і самих слухачів.

Розвиток Університетів третього віку в Україні пов'язаний, на нашу думку, з такими світовими тенденціями, як:

- старіння населення, збільшення частки людей похилого віку в структурі населення, вимагає формування нових уявлень про старість

і процес старіння. Україна за часткою населення у віці понад 60 років входить до тридцятки найстаріших держав, посідаючи наразі 25–26 місце у рейтингу країн світу за цим показником. Це у свою чергу спричиняє необхідність підвищеної уваги держави до проблем даної категорії населення;

- XXI століття характеризується глобальною комп'ютеризацією. Розвиток системи комп'ютерної освіти дозволяє сьогодні залучити людей похилого віку до освоєння нових інформаційних технологій, що можливо лише через геронтоосвіту;

- у XXI столітті, столітті глобалізації, значення освіти протягом життя значно підвищується, оскільки зростають вимоги до знань, нових умінь, вимагається інший рівень компетентності. За таких умов, виникає необхідність поглиблювати знання та розвивати компетентності, які дозволяють кожному громадянину адаптуватися до суспільства, що побудоване на знаннях, активно брати участь у всіх сферах соціального та економічного життя.

Звертаючись до результатів дослідження І. Сагун [2], ми встановили, що освітні послуги для людей похилого віку в Україні можуть надаватися: центрами освіти дорослих, організованими при державних закладах (зокрема при бібліотеках, будинках культури, музеях); інститутами підвищення професійної кваліфікації фахівців у різних галузях; громадськими організаціями; університетами третього віку, організованими при навчальних закладах.

Відповідно до “Концепції освіти дорослих в Україні” [3], освітні програми для літніх людей можуть реалізовувати вищі й середні навчальні заклади, школи, громадські організації, культурно-просвітницькі установи, благодійні фонди та ін.

Проаналізувавши процес організації надання соціально-педагогічних послуг людям похилого віку навчальними закладами ми встановили, що він організований і ведеться як проектна діяльність.

У рамках підписаної між Міністерством праці та соціальної політики України і Фондом Народонаселення ООН Угоди про взаєморозуміння було розроблено концепцію та програму щодо розвитку інноваційної моделі надання соціально-педагогічних послуг “Університети третього віку” в 2008 р. [1, с. 152].

Одним з перших в Україні розпочав запроваджувати на своїй базі пілотну програму “Університет третього віку” Ковельський міський територіальний центр Волинської області. Тут було відкрито 5 факультетів: медичний, мистецький, юридичний, фізичної реабілітації,

нетрадиційної медицини. Фінансування такої моделі з надання соціальних послуг забезпечується за рахунок коштів місцевого бюджету, а також спонсорської та благодійної допомоги.

На сьогодні в територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг) України працюють понад 300 “Університетів третього віку” (як соціально-педагогічна послуга), відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 р. № 326. “Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” [5].

Офіційно з цього часу до надання соціально-педагогічної підтримки людям похилого віку долучаються територіальні центри соціального обслуговування.

Територіальний центр соціального обслуговування як спеціалізована установа по роботі з людьми похилого віку стає середовищем, у якому реалізуються завдання соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку, головною педагогічною метою яких, на нашу думку, є підготовка людини до старіння, підтримка нормального фізичного та психічного стану людини та створення умов для повноцінної, активної та якісної життєдіяльності в старості.

Наразі Університети третього віку з метою включення людей похилого віку в соціально-педагогічне середовище здатні виконувати специфічні завдання з виявлення у визначеній категорії особистісних ресурсів, визначення життєвих стратегій, мотивування до активної продуктивної діяльності, інтеграції в соціум, а також захист, допомогу від негативного впливу зовнішнього середовища.

Сьогодні у світі інформаційних технологій і постійних інновацій саме соціально-педагогічне середовище Університету третього віку може відновити функціонування системи життєдіяльності людини похилого віку, оскільки включення в таке середовище попереджає старіння (пропаганда фізичної та психологічної активності), готує до виходу на пенсію (допомога в адаптації до нових умов життєдіяльності) та переорієнтовує активності (створення сприятливих умов для формування почуття значимості людини похилого віку через включення її в різні види суспільнокорисної діяльності).

Ми можемо говорити про навчання в похилому віці як про повноцінне, розумне заняття вільного часу, організацію самого себе та свого оточення з метою якісного життя у старості.

Змістовний аналіз досвіду діяльності Університетів третього віку, що забезпечують надання соціально-педагогічної підтримки людям похилого віку, дав можливість виокремити такі *проблеми*:

- Поряд із постійним зростанням кількості подібних закладів, що надають соціально-педагогічні послуги людям похилого віку, можемо спостерігати відсутність злагодженої скординованої їх діяльності (кожна організація діє самостійно, практично не співпрацює між собою).

- Платне навчання на курсах або при навчальних закладах для більшості людей похилого віку є на сьогодні недоступним. Низький рівень матеріального забезпечення людини у старості змушує її постійно обмежувати себе у витратах, робить більш ощадливою, вибірковою.

- Оскільки навчання для людей похилого віку проводиться переважно волонтерами, виникає постійна потреба у їх залученні та мотивації. Не менш важливим залишається питання щодо підготовки волонтерів для роботи з даною геронтологічною групою. Ми маємо на увазі підготовку волонтерів, викладачів-андрогогів, які володіють набором специфічних компетенцій, необхідних для проведення навчальної діяльності з людьми похилого віку.

- Щодо діяльності Університетів третього віку при територіальних центрах соціального обслуговування можна говорити про відсутність належного фінансування, низький рівень технічного та методичного забезпечення. Відсутність навчальних програм або розробка їх під конкретного фахівця, на нашу думку, ускладнюють процес надання соціально-педагогічних послуг, ставлять під загрозу системність роботи.

Все це визначає необхідність оптимізації процесу надання соціально-педагогічної підтримки людям похилого віку в умовах Університету третього віку. З цією метою, нами була розроблена модель соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування, оскільки Університет третього віку функціонує в його структурі.

У побудові моделі ми орієнтуємося на те, що вона має містити основні компоненти, які мають відображати соціально-педагогічну підтримку життєдіяльності людей похилого віку як цілісний процес взаємодії та взаємозалежності всіх елементів в умовах конкретного соціокультурного середовища, а саме в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Авторська структурно-функціональна модель організації соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування включає чотири компоненти:

1. Цільовий (визначення мети, завдань, принципів організації соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування).

Метою соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування є організація спільної діяльності фахівців соціальної сфери та людини похилого віку, в процесі якої виявляються проблеми, потреби в похилому віці, активізуються внутрішні можливості, які підтримують суб'єктність щодо власного життя та підвищується якість життя. Визначена мета пов'язана з сучасними вимогами суспільства до зміни акценту на відтворення потенціалу людей похилого віку як суб'єктів якісних змін.

Для забезпечення мети необхідне розв'язання таких *завдань*:

- створити мультидисциплінарні команди для організації та здійснення соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку на базі обраних нами закладів, що працюють із даною геронтологічною групою населення;
- підготувати до соціально-педагогічної роботи з людьми похилого віку фахівців різного профілю та волонтерів;
- сформуванню мотивацію, позитивну спрямованість людини похилого віку, внутрішню потребу в активності, самовдосконаленні та саморозвитку через розробку і впровадження програм навчання людей похилого віку в Університеті третього віку, що сприяли б життєвій задоволеності та підвищенню якості життя людини у старості.

Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку базується на принципах етики соціально-педагогічної роботи, що включають гуманність, визнання людини найвищою цінністю та захист її людських прав.

2. Змістовно-технологічний (передбачає розробку комплексної програми соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку). Дана програма складається з двох блоків:

1) *Програма підготовки фахівців і волонтерів до соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку.*

Мета: теоретична та практична підготовка фахівців і волонтерів до соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку. Для реалізації поставленої мети були викремлені основні завдання:

- засвоєння знань з основ геронтоосвіти, соціальної геронтології, геронтопсихології;
- формування знань, умінь і навичок взаємодії та підтримки людей похилого віку;
- правова освіта в галузі захисту прав людей похилого віку;
- формування вмінь і навичок надання соціально-педагогічних послуг людям похилого віку.

2) Програма навчання людей похилого віку в Університеті третього віку.

Мета: надання теоретичних і практичних знань, умінь та навичок людям похилого віку в умовах Університету третього віку та допомога в подоланні життєвих проблем і формування життєвої задоволеності. Для реалізації поставленої мети були викремлені основні завдання:

- формування адекватної самооцінки, соціальної та психологічної компетентності людини похилого віку;
- розвиток умінь подолання життєвих труднощів;
- формування основ мотиваційно-ціннісного ставлення до власного здоров'я;
- розвиток творчих здібностей, розкриття творчого потенціалу;
- формування основ комп'ютерної грамотності.

3. Організаційний (методи, форми та засоби соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування).

4. Результативний (кінцевий результат).

Результативний компонент соціально-педагогічної підтримки відображається в позитивній динаміці рівня життєвої задоволеності, підвищенні якості життя людей похилого віку. Окрім того, очікувальним результатом стало підвищення рівня професійної компетентності фахівців різного профілю та волонтерів, які працюють із людьми похилого віку.

Висновок. Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок про інноваційність розробленої нами моделі соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування:

- по-перше, були створені мультидисциплінарні команди для організації та здійснення соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку на базах обраних нами закладів, які працюють з даною категорією населення, що дозволяє нам об'єднати та використати ресурси;
- по-друге, упровадження моделі дозволить підвищити рівень загальної професійної компетентності фахівців різного профілю й волонтерів, які працюють із людьми похилого віку;
- по-третє, модель – це науково обґрунтований алгоритм, що забезпечить логічну впорядкованість й етапність дій усіх суб'єктів соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у висвітленні методів, форм і засобів організації навчання

людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Література

1. Довідник для людей літнього віку / упоряд. : В. П. Рубцов, С. В. Фіалко ; за ред. В. В. Чайковської, Л. А. Стаднюка ; Геронт. інформ.-консультат. центр, ДУ “Ін-т геронтології ім. Д. Ф. Чеботарьова” НАМН України, Фонд народонаселення ООН. – Т. : Терно-граф, 2010. – 256 с. : іл., табл.

2. Сагун І. Г. Поняття “Активного старіння” в контексті проблеми освіти людей похилого віку в Європейській спільноті / І. Г. Сагун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – С. 45–49.

3. Концепція освіти дорослих в Україні / укл. : Л. Б. Лук’янова. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011. – 24 с.

4. Курси для “людей третього віку” (навчання пенсіонерів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.08.2015.

5. Наказ Міністерства соціальної політики України “Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” від 25.08.2011 р. № 326 / Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.mlsp.gov.ua/>. – Назва з екрана.